

АКСІОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СІМ'Ї

Сікан О. М.

У науковій статті досліджено можливості аксіологічного підходу до визначення об'єкта кримінально-правової охорони. Обґрунтовано необхідність кримінально-правової охорони сім'ї як універсальної аксіологічної константи, що має фундаментальне значення для розвитку людини, суспільства та держави і здатна в період глобальних державних трансформацій забезпечити збереження національної ідентичності, культурних особливостей та аксіологічних основ генезу. З метою належної кримінально-правової охорони, виключення синонімії, тавтології, полісемії чи двозначності у тлумаченні вивчено і розмежовано поняття сім'ї та сімейних цінностей. Розглянуто можливості архітекtonіки об'єктів кримінально-правової охорони на основі їхніх ціннісних характеристик і змісту. Підтримано позицію щодо розташування в Особливій частині кримінального кодексу розділів, присвячених злочинам проти особи, сім'ї, суспільства та держави з паралельним існуванням кодексу кримінальних проступків та кримінальних законів *sui generis*.

Ключові слова: аксіологія, аксіологічний підхід у кримінальному праві, сім'я, сімейні цінності, об'єкт кримінально-правової охорони.

В научной статье исследованы возможности аксиологического подхода в определении объекта уголовно-правовой охраны. Обоснована необходимость уголовно-правовой охраны семьи как универсальной аксиологической константы, имеющей фундаментальное значение для развития человека, общества и государства, которая способна в условиях глобальных государственных трансформаций обеспечить сохранение национальной идентичности, культурных особенностей и аксиологических основ генеза. С целью надлежащей уголовно-правовой охраны, исключения синонимии, тавтологии, полисемии либо двусмысленности в толковании изучено и разграничено понятия семьи и семейных ценностей. Рассмотрено возможность архитектоники объектов уголовно-правовой охраны на основе их ценностных характеристик и содержания. Поддержано позицию относительно размещения в Особливій частині кримінального кодексу разделов, посвященных преступлениям против личности, семьи, общества и государства с параллельным существованием кодекса уголовных проступков и уголовных законов *sui generis*.

Ключевые слова: аксиология, аксиологический подход, семья, семейные ценности, объект уголовно-правовой охраны.

The scientific article investigates the possibilities of an axiological approach in determining the object of criminal protection. The necessity of the criminal-legal protection of the family as a universal axiological constant, which is fundamental for the development of man, society and the state, and capable of maintaining the national identity, cultural characteristics and axiological foundations of Genesis, is substantiated.

Taking into account the traditions and mentality of the Ukrainian people, it seems that the traditional model of the family is a promising model of organization of family relations in modern Ukrainian society, which is able to over-

come the existing crisis of family values. The concept of family and family values has been studied and demarcated for the purposes of proper criminal protection, exclusion of synonymy, tautology, polysemy or ambiguity.

Possibilities of architectonics of objects of criminal-legal protection on the basis of their value characteristics and contents are considered. The position on the section of the Criminal Code of the section on crimes against the individual, family, society and the state with the parallel existence of the code of criminal offenses and the criminal laws of *sui generis* was supported.

The imperative for the successful development of Ukrainian statehood is need to rely on its own identity, orientation to the national and civilizational mental identity and axiological foundations of Genesis.

In a time of state transformation, it is more important to clearly understand which institutions and values need priority and are indispensable for preserving the foundations of national identity, which place or another value in the system of national values, and what mechanisms are most effective for achieving this goal.

The multidimensional civilizational choice of geopolitical and cultural vectors is productive only when it becomes a derivative of the immanent choice of lifestyle and values, those values that are truly in the interests of Ukraine and are organic and productive for its citizens.

Key words: axiology, axiological approach, family, family values, object of criminal-legal protection.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах глобалізації та цивілізаційної уніфікації українського суспільства, що супроводжують євроінтеграційні процеси сучасного державотворення, актуальними постають питання аксіологічного виміру та інтерпретації об'єктів соціокультурного надбання, визначення інтегративних перспектив їх розвитку й особливостей функціонування в нових реаліях соціально-політичного буття.

Успішність державних трансформацій корелює з ефективністю охорони та належною увагою до основних, фундаментальних суспільних інститутів і цінностей.

Детермінована євроінтеграційними змінами модернізація правового розуміння та необхідність визначення у процесі конвергенції та дивергенції універсальних міжсистемних аксіологічних констант зумовлюють пошук наукової дискусії щодо методології та евристичних можливостей аксіологічного підходу у правовому пізнанні, а також апологетів архітекtonіки системи об'єктів кримінально-правової охорони на основі ціннісних характеристик і змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним питанням аксіологічних основ методології сучасної юриспруденції приділяли увагу у своїх дослідженнях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А.М. Бабенко, М.С. Балаєнц, О.О. Бандура, М.В. Осіпова, І.В. Пате-рило, С.О. Пушкарьов, Н.Ю. Рашева, Н.П. Осіпова,

Сікан О. М., 2019

В.В. Дудченко, А.А. Івакін, Х. Бехруз, Л.М. Сумарокова, М.А. Польовий, Ю.П. Лобода, А.О. Фальковський, І.В. Шамша, І.І. Матюшина, А.Ф. Крижановський, Ю.М. Оборотов, А.М. Чувакова, О.Е. Нікітченко, К.В. Горобець та ін.

Аксіологічні дослідження у сфері кримінального права представлені окремими тезовими публікаціями та роботами таких науковців, як В.К. Гришук, О.В. Гришук, М.Г. Іванов, М.Р. Романінець, Д.М. Михайленко, К.М. Оробець. До монографічних праць, спеціально присвячених проблемам аксіологічного підходу у кримінальному праві, відносять роботу Ю.А. Демидова «Соціальна цінність і оцінка у кримінальному праві» (1975).

Зважаючи на пошук наукового інтересу до вивчення проблемних питань застосування аксіологічного підходу у вивченні тих чи інших явищ соціально-політичного буття, необхідно зазначити про відсутність спеціальних досліджень у сфері кримінально-правової аксіології щодо цінностей, охорону або втілення яких забезпечує кримінальне право, впливаючи таким чином на формування та розвиток системи суспільних відносин і суспільства загалом.

Метою цієї статті є вивчення можливостей аксіологічного підходу щодо обґрунтування кримінально-правової охорони сім'ї як універсальної аксіологічної константи.

Виклад основного матеріалу. До морально-ціннісної проблематики у процесі переоцінки усталених форм соціального буття повертає панівна парадигма постмодерну, що є загальним напрямом розвитку європейської культури [1, с. 70].

На можливості використання ціннісного (аксіологічного) підходу як основного у визначенні найважливіших орієнтирів суспільного розвитку вказує К. Оробець, досліджуючи його застосування у кримінальному праві [2, с. 222]. Зокрема, аксіологічний підхід дозволяє виявити ціннісні властивості кримінального права [3, с. 28].

Загалом аксіологія розглядається як філософська дисципліна, яка досліджує цінності як смислоутворюючу основу буття людини, що спрямовує і мотивує її життя, діяльність, конкретні вчинки [4, с. 2]. «Як учення про цінності, взяте у контексті світоглядного розуміння людини, аксіологія дозволяє характеризувати ієрархію цінностей, які склалися стосовно конкретного світогляду й антропології, описувати їх зміст стосовно конкретної цивілізації, взятої у певному історичному часі», - наголошує С.А. Калінін [5, с. 270].

Цінності, як слушно стверджує З. Петрович, виступають невід'ємною складовою частиною культури суспільства й віддзеркалюються у свідомості людини [6, с. 7]. Цінності зумовлюються їх зв'язком із людиною, їх здатністю задовольняти її потреби, сприяти розвитку її сутності [7, с. 26].

Сучасний дослідник цінностей Г. Хофштеде переконалий, що цінності перебувають на найглибшому рівні серед важелів прийняття рішень, бо саме вони визначають ідеологічні переконання індивідів і мотивацію їхніх вчинків. Саме до цінностей, на думку відомого американського соціолога Т. Парсонса, звертаються люди для остаточного обґрунтування своїх дій. Цінності виходять за межі конкретних ситуацій (що можуть вирішуватися індивідом під впливом інтересів і переконань), бо визначають головні цілі та сенс життя, тому

вони найяскравіше проявляються у кризові моменти для індивіда або соціуму [8].

Ціннісна парадигма, прийнята переважною більшістю громадян, є основою цілісності соціальної системи, визначає не лише напрями цивілізаційного розвитку, але й його принципи, не лише консолідує суспільство, але й пропонує інструменти суспільних змін [9, с. 159-160].

Саме тому будь-яка ідеологія, яка претендує на успіх, має поєднуватися з цінностями традиційної культури, щоб цінності нової ідеології, зазвичай модернізаційні, лише інколи консервативно-реставраційні, стали цінностями культури як більш широкою та сталою сфери [10, с. 15].

Особливого значення у зазначеному контексті набувають феномени буття, які протягом тривалого історичного періоду не втрачали своєї здатності забезпечувати сталий розвиток і збереження національної ідентичності, проте нині характеризуються кризовим станом, потребуючи належної уваги й охорони.

Так, динамічні євроінтеграційні процеси виявилися лакмусовим папірцем онтології соціально-політичної системи, першочергово позначившись на сім'ї як первинній, фундаментальній складовій частині структури суспільства, найбільш вразливої до соціально-політичних перетворень.

Фактично не існує жодних сторін життя суспільства, в які б не була інтегрована сім'я, які б не зачіпали щонайменші аспекти її функціонування або перебували поза її реальністю [11, с. 103].

Поліфункціональний характер та аксіологічний зміст сім'ї забезпечили довгоісторичний процес її філософського пізнання, а також можливість у конкретний історичний період, використовуючи усі можливості діалектичного методу, аналізувати та вирішувати проблемні питання революційно-трансформаційних змін і кризових явищ у сімейній сфері.

Констатуючи факт доволі пошуканого, проте порівняно короткого періоду вітчизняного філософського інтересу до пізнання феномену та соціально-культурних особливостей сучасної української сім'ї, необхідно зауважити про відсутність парадигми її буття та трансформаційних перспектив, що, у свою чергу, зумовлює актуальність цього дослідження й у зв'язку з чим постають питання можливості та доцільності перспектив збереження інституту сім'ї у сучасному соціокультурному сенсі із запровадженням відповідних механізмів її кримінально-правової охорони.

Важливими у вирішенні зазначених питань видаються можливості універсалізму як підходу до розгляду цінностей, що ґрунтується на трансцендентальній традиції розуміння цінностей і визнанні наявності культурних універсалій, котрі в аксіологічному розумінні визначаються загальнолюдськими цінностями. У філософській думці вони тлумачаться як трансцендентальні, тобто ті, що виходять за межі історичного досвіду та притаманні усім соціокультурним спільнотам і не залежать від історико-культурного контексту. У правових дослідженнях універсалізм в аксіологічному підході визначається визнанням універсальних, трансцендентальних цінностей [12, с. 76]. Розуміння цінностей із погляду універсалізму засвідчує наявність спільної людської природи та визначається утвердженням загальних для всього людства ціннісно-світоглядних ідеалів і стандартів. Фундаментальні цінності людини

стають базою аксіології права, утворюючи сутнісну константу юридичного простору.

У юридичній літературі до групи базових цінностей, які сприймаються та визнаються більшістю людей, відносять, зокрема, сім'ю, особисте життя та продовження роду [13, с. 130-131]. Вбачається, що саме цінності, котрі є універсальними константами, здатні забезпечувати нормальне функціонування розвитку особистості, суспільства та держави, мають виступати об'єктами кримінально-правової охорони.

Визначивши певні цінності об'єктами кримінально-правової охорони шляхом формулювання норм Особливої частини КК, законодавець виокремлює їх як елемент складу злочину, який виникає з моменту набуття чинності відповідної кримінально-правової норми та який встановлює покарання за посягання на визначену сферу відносин [14, с. 39].

Як слушно зауважує В.О. Туляков, кримінальний кодекс нового типу як «негативна» конституція країни має передбачати відповідальність виключно за «природні» злочини, що суперечать концепції соціального натуралізму, сутність яких походить не стільки із системного доктринального аналізу юридичної форми, як із логіки захисту конституційних принципів і принципів права, визнаних цивілізованими державами з виділенням в Особливій частині КК розділів, присвячених злочинам проти особи, сім'ї, суспільства та держави з паралельним існуванням кодексу кримінальних проступків і кримінальних законів *sui generis* [15, с. 218].

Висновки. Багатоаспектний цивілізаційний вибір геополітичних і культурних векторів є продуктивним лише тоді, коли стає похідним від іманентного вибору способу життя і цінностей, тих цінностей, що насправді відповідають інтересам України і є органічними та продуктивними для її громадян.

Імперативом успішного розвитку української державності є необхідність опори на власну самобутність, орієнтація на національну і цивілізаційну ментальну ідентичність та аксіологічні основи генезу.

Тому в період державних трансформацій надважливо чітко розуміти, які саме інститути та цінності потребують першочергової охорони та мають незамінне значення для збереження основ національної ідентичності, яке місце займає та чи інша цінність у системі загальнонаціональних цінностей і які механізми є найбільш ефективними для досягнення поставленої мети.

З урахуванням традицій і ментальності українського народу видається, що саме традиційна модель сім'ї є перспективною моделлю організації сімейних відносин у сучасному українському суспільстві, здатною подолати наявну кризу сімейних цінностей.

Визнаючи надважливе значення сім'ї для розвитку та нормального буття особи, держава утверджує в суспільстві сімейні цінності [16, с. 47], і тому кримінально-правова охорона сім'ї та сімейних цінностей

є безумовною необхідністю, яка сприятиме їх збереженню та належній охороні.

Література

1. Постол А.А. Постмодернізм як сучасна суспільно-політична реальність. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2010. Вип. 42. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_42_8.pdf.
2. Оробець К. Аксіологічний підхід у кримінальному праві: зміст та значення. 2016. С. 222-226. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/12/42.pdf>.
3. Гришук В. Кримінальне право як соціальна цінність. *Право України*. 2017. № 2. С. 28-37.
4. Абушенко В.Л. Аксиология. *Новейший философский словарь* / гл. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. Минск : Издательство В.М. Скакун, 1999. 896 с.
5. Калинин С.А. Методологическое измерение аксиологии права. *Научові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса : Юрид. л-ра, 2011. Т. X. С. 269-279.
6. Петрович З.З. Соціальні аспекти цінності у праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1.
7. Неновски Н. Право и ценности / вступ. ст. и пер. с болг. В.М. Сафронова ; под ред. В.Д. Зорькина. Москва : Прогресс, 1987.
8. URL: https://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf.
9. Шайгородський Ю.Ж. Аксіологія реформ і пастки спрощених підходів. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2014. № 6 (74). С. 144-163.
10. Михальченко М.І. Україна - не Росія: ціннісний аспект відмінностей і загального. *Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2011. № 4 (54). 416 с.
11. Мандебура О. Сім'я як цінність у площині суспільних цінностей. С. 99-111. URL: http://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/mandebura_simia.pdf.
12. Фальковський А.О. Різноманітність аксіологічних підходів у методології права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 50. С. 73-79.
13. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія. Хмельницький, 2013. 766 с.
14. Винокуров В.Н. Объект преступления: аспекты понимания, способы установления и применение уголовного закона : монография. Москва : Юрлитинформ, 2012. 288 с.
15. Туляков В.О. Генезис кримінального права України. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2006. Т. 5. С. 213-218.
16. Євтеєва Д.П. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК України). *Право*. 2016. № 1 (51). С. 42-48.

Сікан О. М.,
аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»